

BOLLÓK ÁDÁM

MITIKUS LÉNYEK

28

A NAGYSZENTMIKLÓSI
KINCS EDÉNYEIN

Medalionba szerkesztett állatküzdelmi jelenet a nagyszentmiklósi kincs 2. korszóján

A társadalmi környezet és a temetkezési szokások változásai következtében a 7. század gazdag avarföldi sírleletei után a 8. századra, avagy a késő avar korra a társadalom legelőkelőbb és legvagyonosabb tagjainak tárgyi hagyatéka jórészt eltűnik a szemünk elől. E réteg belső viszonyaiba így a század utolsó évtizedeiben nyílik módunk újra kissé részletesebb betekintést nyerni, amikor is a Frank Birodalommal szembekerülve az ellenség történetíróinak feljegyzéseibe az avar vezetőréteg tagjairól is bekerültek értékes információk.

A 8. században az Avar Kaganátus társadalmi-gazdasági berendezkedésében vezető szerepet játszó személyektől és családoktól ránk maradt régészeti emlékek közül anyagi értékével és kulturális jelentőségével is messze kiemelkedik az 1799-ben

Nagyszentmiklóson fellelt kincslelet korunkra maradt 23 aranyedénye, melyek többsége bizonyosan a késő avar korra keltezhető. A kincslelet tárgyainak egy része – így a poharak és több korsó – viszonylag szokványos ki-

vitelű, az edények többsége azonban nagy virtuozitással kivitelezett

ötvösmunka. Az együttes kiemelkedő kulturális jelentőségét

Fa irányába vonuló griffek és oroszlánok a nagyszentmiklósi kincs 8. számú ovális tálkáján

a korszak legmagasabb minőségű ötvöstermékeivel párhuzamba állítható darabjai mellett tovább emelik az edényeken megjelenő, sok egyedi vonást felvonultató ábrázolások, amelyeken számos mesés teremtmény alakját is felismerhetjük. Éppen ez utóbbi egyedi, de a kincset a késő avar kori anyagi kultúrával mégis szorosan összekötő, s ebben a formában csak Avarföldről ismert jegyek azok, amelyek számunkra a legérdekesebbek. Ezek engednek ugyanis legpontosabban bepillantást a korabeli emberek szövegekkel nem dokumentált szellemi kultúrájának bizonyos rétegeibe.

A jól ismert mitikus lények közül a legtöbb helyen az oroszlántestű, de egy ragadozó madár fejét és szárnyait viselő griffekkel találkozhatunk (a 2. számú korszó állatküzdelmi jelenetén, a 8. számú ovális tálka fülén, vagy a 20. számú tálka középső medalionjában). A griffábrázolások e kedveltsége persze nem meglepő a késő avar fémművesség termékeiről ismert nagyszámú griff ismeretében. Hasonló a helyzet az ovális tálka fülén feltűnő oroszlánokkal is, amely állatot a 8. századi Kárpát-medence lakói ugyancsak nem láthattak a való életben, tárgyaikon mégis gyakorta ismerhetők fel ábrázolásaik. Az ókori és a kora középkori emberek képzeletében mindkét lény az erő és az (uralkodói) hatalom széles körben elterjedt szimbóluma volt. Ezek mellé persze számos további jelentésréteg is társult, azokat azonban leginkább az adott megjelenés kontextusából lehet kikövetkeztetni. Így a 2. számú korszó további medalionjaira tekintve az állatküzdelmi jelenetet legvalószínűbben az erő és a hatalom szimbolikus megjelenítéseként olvashatjuk, míg az ovális tálka fülének egy fa körül szimmetrikusan elrendezett griffjei és oroszlánjai egy jóval békésebb üzenetet sugallnak.

Állatküzdelmi jelenet a nagyszentmiklósi kincs 21. számú kerek tálkáján

Fogós kérdés viszont, hogy mi lehet a 21. számú kerek tálkán megjelenő állatküzdelmi jelenet szárnyas négylábúja, melynek feje és teste leginkább oroszlánszerű, mancsait azonban már-már karomszerűen formálta meg a mester. Akármilyen lény lebegett is a tálka ötvösének szeme előtt a jelenet formába öntésekor, a tárgy másik oldalán elhelyezett keresztábrázolás felveti annak a lehetőségét, hogy az állatküzdelmi jelent értelmezésénél is legalább többértelműséggel számoljunk. Egy keresztény vagy a kereszténységről ismeretekkel bíró szemlélőben e kép és a gonosz erők küzdelméről szóló tanítást idézhette fel, míg a hagyományos avar kultúra tagjának a korábbi ötvöstárgyakról jól ismert, egymással küzdő állatok képe mögött álló tartalmat jeleníthette meg. Az edény díszítőrendszerének pontosabb értelmezését persze legjobban a rajta szereplő török nyelvű, ma még vitatott megfejtésű felirat szövegének ismerete segítené elő, amely a megrendelő gondolatvilágába nyújtaná betekintést.

A nagyszentmiklósi kincs 19. számú pyxisén látható képzeletbeli lények

A csak távolabbi párhuzamokkal rendelkező képzeletbeli állatok sorát gyarapítják a 15–16. számú nyeles tálkák és a 19. számú *pyxis* (kihasasodó, gömbös testű dobozka) szárazföldi és tengeri élőlények testrészeiből összeállított teremtményei. Az ókorban az ezekhez hasonló lényeket többnyire a 'hal, bálna, cet' jelentésű görög *kétosz*, illetve a csikóhalra használt latin *hippocampus* szavakkal jelölték. Később, a nagyszentmiklósi kincs tágabb körében Nyugat-Európában egyre több olyan ábrázolással találkozhatunk, amelyeken a csavart halfarok szárnyas nagymacska előtaghoz kapcsolódott, ahogyan azt a nyeles tálkán és bizonyos mértékig a *pyxis* három medalionjában is látjuk. A *pyxis* egyértelmű különlegessége ugyanakkor, hogy a másik három halfarkú, szárnyas teremtmény feje, illetve mellső lábai ökor-, griff/sas-, illetve kecske-jellegzetességeket mutatnak. A tárgy a formáját és díszítőrendszerének felépítését tekintve a Karoling Európából ismert emlékekkel mutat rokonságot, ami az avar vezetőréteg 8. század második felében a nyugati területek irányába szorosabbra fűzött kapcsolataira utal. Ebbe az irányba mutatnak az ábrázolt lények párhuzamai is, ám a *pyxis* avarföldi mestere a képzeletbeli lényeket az avarföldi megrendelő számára ismerősebb alakokká formálta át. (Elgondolkoztató ugyanakkor, hogy e teremtmények a Kárpát-medencei

„Égi vadászat” a nagyszentmiklósi kincs 2. számú korszóján

A nagyszentmiklósi kincs 2. számú korszójának „égberagadási jelenete”

leletanyagban is egyedül a kincs edényeiről ismertek eleddig.)

A nagyszentmiklósi kincs edényeit tulajdonló, az együtttest hosszabb ideig gyűjtő avarföldi előkelő család szellemi kultúrájának világába a kincs két különösen gazdag képi programú korszója, a 2. és a 7. számú nyújtja a legrészletesebb betekintést. A korábbi, 2. számú korszó állatküzdelmi jelenetéről fentebb már esett szó. Témánk szempontjából még érdekesebb a kutatás által „égi vadászat” jelenetnek elnevezett kép, amelyen egy íjjával egy rátamadó nagymacskára lövő, lángkoronás férfialak egy szárnyas, nagymacskatestű és koronás emberfejű lényen ülve látható. A vadászatjelenet általános típusa jól ismert az iráni–szászánida és az annak hagyományait folytató közép-ázsiai és muszlim környezetből, de felvételt nyert a keletrómai művészet repertoárjába is. Az emberarcú szárnyas lény azonban az avar szellemi kultúra egyedülálló sajátosságának tűnik. Erre utal, hogy a kincs 7. számú korszóján e teremtmény újra feltűnik, amint ott találjuk a zamárdi temetőből ismertté vált két kerek vereten is, ám a Kárpát-medencén kívülről hasonló állat ábrázolása eddig nem került elő a korszakból. A lény mindkét korszón megfigyelhető keleties arcvonásai arra utalnak, hogy a győztes fejedelmet

és az „égi vadászt” ugyan- csak keleties vonásokkal megjelenített megrendelő és kulturális közege érthető módon saját kép- mására képzelte el a mon- daviágukat benépesítő teremtményeket is.

A 7. számú korsón a ko- ronás emberarcú szárnyas lény mellett egy másik ha- sonló teremtmény is meg- jelenik: ezúttal lótesttel, valamint emberi fejjel és mellső végtagokkal. A ló- testű, emberfejű terem- tmény első látásra az ókori mondavilág kentaurjaira hasonlít. A számos, a ken- taurábrázolásokról nem ismert apró eltérés viszont ismét elárulja: a korsó mestere legfeljebb ihle- tet meríthetett azok képi megformálásából, az álta- la megjelenített lény maga azonban az avarföldi kul- turális közeg mítoszainak köréből származhatott. Írott források hiányában e csodás lényt sem tud- juk megnevezni, ahogy az alakja köré szövődött, a szájhagyományban élő történetet sem ismerjük. A hátán ülő férfialakkal való küzdelmét a néző elé táró nagyszentmiklósi kép azonban világosan mutat- ja, hogy annak egykoron léteznie kellett.

Az elmondottak fényé- ben talán nem szükséges hosszabban bizonygatni, hogy a nagyszentmiklósi aranyedények megren- delőinek képi világában

Rézötvözetből készült kerek veret koronás ember- fejű, nagymacskatestű szárnyas lény ábrázolásával Zamárdi-Réti-földek lelőhelyről

Koronás emberarcú, nagymacskatestű lényen ülő férfi, illetve lótestű, emberfejű hátással küzdő férfi a nagy- szentmiklósi kincs 7. számú korsóján

milyen fontos helyet fog- laltak el a különféle miti- kus lények. Az Avarföldön egykor mesélt történe- tek egy része, illetve az azokhoz hasonlító csodás történetek nyilvánvalóan más régiókban is ismertek voltak. Erre utal többek kö- zött, hogy a 2. számú korsó égberagadási jelentének legközelebbi rokonai a kö- zép-ázsiai térségből szár- maznak, ahol azonban az eddig megismert képek apróbb-nagyobb eltéré- sei alapján a történetek számos részletét másként beszélhették el. Arról, hogy a nagyszentmiklósi jelenetek közül melyek lehettek esetleg a tulajdo- nos családjának eredetét a mítosz nyelvén elbeszél- ő történettel összefüg- gésben, s melyek mögött állnak a tágabb környe- zetben széltében ismert elbeszélések, legfeljebb az egykori megrendelőktől és használóktól kaphatnánk pontosabb választ. Amint arra is, hogy mely lények- re és jelenetekre tekintet- tek inkább csak szemet gyönyörködtető külön- legességként. Az egyes képek formai párhuzamait ugyanis fel tudjuk kutatni, ám amint a mitikus törté- netekre általánosságban igaz, hogy valódi értel- műket az adott társadal- mi közegben elbeszélve nyerték el, ekként működ- hettek azok a 8. században Avarföldön is.

